

izpovedal svetu in ljudem bodisi v obliki razmišljanj ali v obliki literarnih del, dram, novel, črtic. Dostikrat se je sredi razgovora nanagloma poslovil od prijateljev: *m o r a m pisati ...* Ta njegov »moram« je zvenel kot mračna slutnja nečesa, na kar nihče med nami ni mogel niti pomisliti, kar pa je tako nepričakovano prišlo in ga sredi dela zgrudilo.

Pred letom dni se je poslovil od nas prvi urednik »Sodobnosti«, predvojne in povojne, »Naše sodobnosti«. Ob obletnici težke ločitve naj ta številka naše revije priča o trajni duhovni navzočnosti Ferda Kozaka v krogu njegovih sodelavcev in soborcev.

PUNČKA

Ferdo Kozak

Iz literarne zapuščine Ferda Kozaka priobčujemo prvo dejanje njegove drame »Punčka«. Dogajanje se razvija med obema vojnama, v bogataškem svetu predaprilske Ljubljane. Kozakovi ljudje so predstavniki slovenske buržoazije, ki se je razvila po prvi vojni, nasilni in zvijačni ljudje, ki so se v koruptnem orenju stare Jugoslavije iz siromašnega kramarskega sveta avstrijske province povzpeli v gosposki sloj. Vrednota, ki so ji posvetili svoja žiolenja, je samo ena: denar. Denar jim je cilj, merilo njih dejanj, smoter, ki sprošča vse strasti in posreduje vse ugodje. V tem svetu se iz otroka razvija v žensko Punčka, hči bogatega trgovca Svetine. Čisto in spontano dekle, ki doživlja in vrednoti žiolenje neposredno, svobodno, le iz svoje nedotaknjene človečnosti, ne more dozoreti v nečistem vzdušju svoje družine in svojega sloja. Vrsta surovih udarcev jo požene v samomor.

Stanovanje dr. Kirna v hotelu

Kirn: Kakšen čudovit podeželski dan!

Sitar: Zares si postal že tečen s tem svojim znamenitim pridevnikom. Zakaj neki prihajaš še sem, na to skromno podeželje?

Kirn: Zakaj! Zaradi odličnega počutja, ki me prevzame, kadar pridem za kakšen dan v svoj ljubi rojstni kraj.

Sitar: Tvoj ljubi rojstni kraj! Samo za zrealo ti je, da si v njem ogleduješ svojo imenitnost.

Kirn: Če takole gledam tvoj resno poučujoči obraz, ali veš, na kaj me spominja? Na šolarje, ki skrivajo z maslom namazano žemljo pod klopjo in jo uživajo, kadar jih drugi ne vidijo. Venomer skrivaš, kar imaš, in tudi, kar si. Z menoj je pa drugače. Kadar jem, očitno jem in sem še vesel, da me drugi gledajo.

Sitar: Prod je na plitvinah vsem na ogled!

Kirn: Duhovičič? No, kljub temu mi ne pade v glavo, da bi kdajkoli prikrival, kakšen sem. Prihajam domov, ker me od časa do časa zamika videti, kaj se mi je posrečilo napraviti iz sebe. Iz fantička, ki je še v sedmi hodil gospodinji po kruh in tobak. In ki je imel pri maturi zašite hlače. Pridem in se sprehodim po mestu. Pokažem se v kavarnah in restavracijah, vabijo me na domove in na izlete, ko pa ostanem sam, ležem tjale na divan in zaprem oči. Pred menoj se zvrsti cela procesija naših provincialcev. Prijaznih, nasmejanih, vdanih, ustrežljivih. In spoštovanja polnih, čeprav zavijajo oči, da bi jim ne skočila zavist iz njih. Gledam jih in si mislim: To je denar, ki jih mehča. To se pravi — moj denar! Ta zavest me razsvetljuje in je na svoj način prijetno dražljiva. Takšna odkritosrčnost se tebi zdi nespodobna.

Sitar: Neokusna je!

Kirn: O ti oboževalec videza!

Sitar: Čudno, kako rad se poigravaš s pojmi, ki ti je njih vsebina španska vas.

Kirn: Jurist, ki se je spečal s filozofijo!

Sitar: In vendar je videz na svetu vse! Obvezen je zate, zame, za vsakogar! Videz je nenapisan družbeni kontrakt, ki bi brez njega ne mogli kolikor toliko spodobno živeti. Zato ponavljam, da je tvoje vrste odkritosrčnost neokusna. Razen tega pa ljudje nimajo radi, če jih kdo neprestano treplja po temenu.

Kirn: Ljudje še marsičesa drugega nimajo radi. Ampak koristi so strogi učitelji strpnosti. Tebe pa boli, če govorim o podeželskem dnevu. Kaj hočeš! Provinca! Takšna je pač usoda te zemlje. Pred vojno smo bili provinca — skromen mozaik pred prestolom njegovega apostolskega veličanstva, sestavljen iz cele vrste na pol kmečkih kronovin. In zdaj smo spet provinca — pomečkana čipka na ornatu balkanske imperialnosti. Toda s to razliko, da so pred vojno hodili po teh ulicah tudi gospodje. Naši gospodje! Šušteršiči, Tavčarji... Dandanes pa gospodov ni več. Kar danes natika nase frak, so samo neke vrste višji računovodje, agenti, trgovski potniki. Ali pa z gosposčino našemljeni vaški štacunarji in oštirji, ki imajo nabito mošnjo. Tem se niti ne sanja o moderni filozofiji denarja.

Sitar: Neprijetno si kričav! Prava milijonarska puberteta govori iz tebe.

Kirn: Naj začnem naštevati, koliko imaš naloženega po hranilnicah? Parcele kupuješ, da se razleza tvoja laština po mestu kakor olje po papirju. Zavidljivo težak si in venomer še povečavaš svoj kupček. Mislim, da sva si po tej, kakor praviš, milijonarski strani nekam blizu.

Sitar: Ampak ne po pubertetni!

Kirn: Seveda, kot nasprotnik vsega, kar vzbuja pozornost...

Sitar: Predvsem pa nasprotnik tvoje moderne filozofije denarja.

Kirn: Ker ljubiš denar! Ker si slep in gluha za moč, ki jo daje. Denar ni več tisto, kar je bil včasih in kar se tebi še zmeraj dozdeva, da je. Jaz ga ne kopičim in ne stiskam. Zame bi skoraj lahko rekel, da ga razmetavam. Svoje ljudi plačujem celo več, kot se zdi razumno. Denar mora med ljudi! Z njim oblikuješ javno mnenje in utrjuješ red, ki te varuje. Tako dajem na vse konce in kraje, ne glede na to, komu pripada žep, kamor kaj vtaknem. Prijateljem dvora, pa tudi prijateljem cerkve. Dajem društvom in časopisom, vladnim in opozicionalnim, dajem političnim organizacijam, vladnim in opozicionalnim. Po eni strani zaradi višjih razlogov, ker sem prepričan, da se kapital že zaveda potrebe po enotni fronti. Kajti brez nje ne bo mogel odlomiti revoluciji ost. Po drugi strani pa — saj veš: roka roko umiva. In vsi radi jemljejo. Eni te hvalijo, drugi previdno molče. Toda naložen denar bo v vsakem primeru vrgel primerne obresti.

Sitar: Oh, oh, ta duh modernih nomadov! Meni se zares upira. Za človeka tvoje vrste odloča o ceni in vrednosti česarkoli samo donosnost in bogatija pašnikov. Vsaka bolj skromna paša spada seveda v kategorijo province. Ampak življenje ni proizvod, čigar kakovost zavisi od veličine neke tvrdke. Hočem reči, da se kjerkoli da pametno živeti.

Kirn: Reci no svojo priljubljeno besedico — dostojno.

Sitar: Ja, če hočeš! O čemer govoriš tako na glas, ni nič bistvenega. Privzel si pač vpitje vsiljivih reklamnih izveskov za svojo govorico. Zame pa življenje ni javna zadeva. Narobe! Od nekdaj sem ga imel za nekaj, kar spada v območje strogo zasebnih interesov. Sam si ga ravnam in želim si ga zlahtnega in prikupnega. In dostojnega. Zaradi tega me prizadeva samo problem, kako se z okusom upostavi ravnovesje med željami in med razumom. Oponašaš mi moj denar. Zate je moč, kakor praviš. Zame pa je mera za vrednost tega, kar more služiti pomiritvi osebnih potreb. Kako in kaj kupuješ — v tem se razodeva tudi tvoj lastni nivo. Ti se pa navdušuješ nad svojo podobo, ki jo vidiš v očeh neumnih ljudi. Zaljubljen si sam vase in to je bolezen praznote. To je provinca!

Kirn: Vidim, da se zares že kisaš. Zamerljiv si postal! To pa je strup za svobodno prijateljsko besedo!

Sitar: Hop za špansko steno prijateljstva! Priznam, da si presemetljivo duhovit in domiseln fant.

Kirn: Duhovitost je igra brez namena. Jaz sem pa predvsem odkritosrčen.

Sitar: Potemtakem narekuje prijateljstvo nekakšno privilegirano, vendar čimbolj požrešno obiranje svojega bližnjega.

Kirn: To je samo okvir. Pozabljaš, da prijatelje vežejo koristi.

Sitar: Kakšen izum! Recept za bratstvo vseh ljudi?

Kirn: Daj no, daj! Moja pamet se je zmeraj upirala židovskim utopijam.

Sitar: Prav tako kakor skušnjavam misli. Ampak, če si že omenil koristi, bi rad načel neko staro zadevo.

Kirn: Pogreta jed?

Sitar: Samo zaradi nje sem te danes poiskal.

Kirn: Boš dolg?

Sitar: Pametni ljudje slišijo z ušesi in z očmi. Pa drugič!

Kirn: Čakaj! Pravzaprav si danes dobro naletel. Take volje sem, da mi je nobene poslovne zadeve ne morejo pokvariti. Vendar me pa čas opominja in priganja.

Sitar: To se pravi — razburljiva pomlad...

Kirn: Oh, kako banalno!

Sitar: Vsakdanje resnice so vse banalne. Skratka — ženska!

Kirn: Več!

Sitar: Več kakor ženska?

Kirn: Nekaj, kar se šele pripravlja, postati ženska.

Sitar: A tako! Pedagoški posli! Kljub temu mi je mnogo na tem, da prideva glede Svetine do nekih pametnih zaključkov.

Kirn: Glede Svetine? Daj, da se spomnim...

Sitar: Ne delaj se nevednega! Ivan Svetina, veletrgovec, tovarnar, posestnik... Skoraj že leto dni te nagovarjam...

Kirn: Že vem! Vse vem! Kar se tvojih podatkov tiče, drže. Dal sem poizvedeti — zdrava podjetja. Mogoče je še bolj premožen, kakor pa se da na prvi mah dognati.

Sitar: Torej le nisi ob ves spomin. Mogoče se mi posreči, prebuditi še kakšno dobro lastnost v tebi.

Kirn: Ljubi moj jezuit! Kakor da bi ne bilo tebi prav tako dobro znano kakor meni, da so za vse ljudi samo tiste lastnosti dobre, ki jim koristijo.

Sitar: Takle pregnan cinizem res ni drugega kakor neka groba vrsta narcisizma.

Kirn: In tebi je mnogo na tem, da bi postal gospod Svetina dobavitelj državi? Zakaj?

Sitar: Njegov pravni zastopnik sem.

Kirn: Bi rad kaj zaslužil?

Sitar: Ali ti ne?

Kirn: Če si že tako grob — meni bi ne bilo treba naglašati nekakšnega pravnega zastopstva.

Sitar: Povem ti, zakaj ga jaz. Tebi je Svetina bolj ali manj neznan. Meni ne. Ti misliš, da se boš v primeru, če pristaneš, dogovarjal samo z njim. Pa se boš moral tudi z njegovo ženo. Vsa ta bogatija s podjetji in gozdovi vred, ki ima skupno ime Svetina, vse to sta pravzaprav dva: On in ona. Kar se denarja tiče, še bolj pa, kar se tiče trgovskih računov in lakomnosti. Oba sta ostra, mogoče ona še bolj. Zaradi tega si domišljam, da bi ti utegnila biti moja psihologija v pomoč.

Kirn: Če gre samo za to, se ti ne obeta mnogo zaslužka. Rajši se zanašam na svoj nos. Ampak, kako si rekel — žena?

Sitar: Ženska, kakršne bržkone še ne poznaš.

Kirn: Kaj se skriva za tem?

Sitar: Kadar bi bil rad bistroumen, si smešen. Če je lepa, bi rad vprašal. Mogoče! Pa to je postranskega pomena! Poglavitno je, da sta dva: On in ona. Pri njem se ti bo zdelo, da se venomer gre skrivalnice. Zmeraj boš imel samo polovico moža pred seboj. To je tako, to je njegova skrivnost. Nikoli si ne boš na jasnem, zakaj imaš tak vtis o njem. Kakor tudi nikoli ne boš videl njegovih oči. Pri njej pa čutiš zobe, čeprav jih ne vidiš.

Kirn: Vse kaže, da si več kot pravni zastopnik. Da si prijatelj teh ljudi.

Sitar: Po tvoji teoriji o prijateljstvu?

Kirn: Reciva, po splošno veljavni praksi.

Sitar: Vsekakor bi te jaz seznanil z njima. Zato ti tudi to pripovedujem. Da bi bil pripravljen. Na njegove skrivalnice in na njene zobe. Ona je njegova druga žena. Bivša uradnica pri njem. Saj imajo ljudje po mestu deloma prav. Mnogim se zdi malo smešna. Pičla izobrazba, bolj preproste kot pa gojene manire, neutešljive družabne ambicije! Obrekujejo jo, da je, ko je urejala novo stanovanje, naročala knjige — ne po naslovih, pač pa na metre. Za okras moderne sobe. Verjetno ni res, toda na nek način je le njej podobno. Pravim, na nek način. Na tisti način, da nikdar pred nikomer ne zardi, da se zrine pred kogarkoli, če se ji zdi potrebno, in da ji je ugled zelo pomembna stvar v življenju. Vendar, kot sem že dejal, nad vsem tem so njeni zobje. On je, kot se reče, sposoben in vešč. Zanja bi pa skoraj lahko dejal, da je trgovski genij. To se pravi, genij računov, pohlepa, nenehnih načrtov in brezobzirne zvestobe svojim namenom. Česar se loti, drži z zobmi, s svojimi zdravimi, belimi zobmi. Brezmejno lačna ženska! Bila je sposobna, znebiti se svoje sestre na ta način, da jo je poslala v hiralnico! Pri vseh milijonih! In

mater svojega moža je odrinila na deželo, na posestvo. Tam plačuje v vaški gostilnici hrano zanjo. To so zobje! Prekletu čvrsti zobje!

Kirn: Zdaj mi je vse jasno.

Sitar: Kako misliš?

Kirn: Zvit si, ljubček moj, ali premalo. Vidim tvoj namen kakor skozi povečevalno steklo. Rad bi prebudil mojo radovednost in moj strah. Poglavitni osnovi za sleherno mentorstvo. Da bi me pravni zastopnik kakor medveda pripeljal v Svetinov dom in pospravil bogve kakšno plačilo. Mogoče samo banalen zaslužek, mogoče tudi kaj več. Ali nimam prav?

Sitar: Grem! Nesramnosti sem zmeraj težko prenašal.

Kirn: Toda beg ni rešitev, pač pa zaplet!

Sitar: Kaj naj sporočim Svetini?

Kirn: Zaradi mene — karkoli.

Sitar: Zakaj ga odbijaš?

Kirn: Na čvrste zobe mislim, ki si mi pravil o njih. Pa te gledam, če se tudi na tebi poznajo njihovi sledovi.

Sitar: Ti... No, dosti! Kar bi rekel, bi pomenilo samo ponižanje zame!

Kirn: To si si dobro izmislil! Na svidenje!

Kirn (stoji pri oknu, potem pozvoni).

Višji natakar: Prosim, gospod doktor!

Kirn: Aha, to ste vi! Še zmeraj tu?

V. n.: Še zmeraj!

Kirn: Dobra služba?

V. n.: Slaba služba, gospod doktor!

Kirn: Pa vsaj zanimiva?

V. n.: Vsekakor! Zanimiva! To se pravi, za koga drugega mogoče. Jaz imam pa preveč zdrav želodec.

Kirn: Glejte no! Služba, ki je v zvezi z želodcem.

V. n.: Veste, to je treba prav razumeti! Pravite, zanimiva služba. Zelo zanimiva! Če bi imel nekaj tistega daru, ki z njegovo pomočjo sestavljajo knjige, bi lahko cele knjige napisal. Človek mnogo vidi, izobražuje se, uči se manir, vse to priznam. Takle hotel, to vam je cel svet! Ampak moj želodec je preveč zdrav. Meni se vse skupaj upira. Veste, če vzamemo, da je moja služba kakor okence. Povem vam, da svet, pogledan skozi to okence, ni prav nič prijazen.

Kirn: Vseeno je — prijazen ali ne! Gre za to, kakšen je.

V. n.: Jaz sem pa drugačen človek. Rad imam kaj preprostega. Verjemite mi, vsi ljudje zdravih želodcev, vsi taki ljudje imajo radi kaj preprostega. To sem opazil. Zares sem opazil. Telefon, gospod doktor!

Kirn: Dajte no, vprašajte, kaj je.

V. n.: Halo! Apartement št. 2. Seveda je doma. Kako? Neki gospod? Bom vprašal. Gospod doktor, neki mlad človek bi rad k vam.

Kirn: So ga vprašali, zakaj?

V. n.: Zasebne zadeve!

Kirn: Recite, če bo v petnajstih minutah lahko opravil, naj pride.

V. n.: Gospod doktor sporoča, da ima petnajst minut časa. Če gospod lahko opravi v tem času, ga gospod doktor pričakuje.

Kirn: Vi pa ta čas pripravite... Čez dobre pol ure pričakujem obisk. Ko bo tale neznani gospod odšel, vas pokličem. Prinesite nekaj prigrizka, nekaj sladkarij, nekaj pijače... brez alkohola!

V. n.: Po vaši želji! Moj poklon, gospod doktor! O pardon! Kar naprej! Moj poklon, gospod doktor!

Kirn: Izvolite! Petnajst minut imam časa. Prosim!

Krže: V zadregi sem. V resnični zadregi.

Kirn: Dovolite! Vaš prodor naravnost k meni ne priča o neki posebni zadregi.

Krže: Vidite, ravno tega sem se bal. Da boste po skoraj obupnem dejanju sodili človeka.

Kirn: Poslušajte me, mladi gospod! Zdajle se pogovarjava ravno po zaslugi tega vašega »obupnega«
dejanja. Meni je vseč tak način. Zato pa nikar ne mencajte preveč, da me zares ne pripravite do presoje. Vendar do presoje zaradi mencanja!

Krže: Vam je vseč, kakor pravite, tak način? Priznati moram, da sem se tega tudi nadejal.

Kirn: Glejte no!

Krže: Sem bleknil kaj neprimernega? Oprostite! Po vsem, kar sem slišal o vas, in v svoji stiski...

Kirn: Prišli ste torej prosit pomoči. V kakšnem smislu?

Krže: Dovolite: Filip Krže, študent filozofije.

Kirn: Prosim! Sedite! Študent filozofije? Kaj pričakuje filozofija od mene?

Krže: Razumevanja, gospod doktor. Pri značaju tolikšne aktivnosti, kakršen je vaš, pomeni to pravzaprav vse.

Kirn: Poslušajte! Sice, vam ni videti, vendar vam za vsak primer povem, da mi je sleherni laskač zoprn.

Krže: Laskač? Jaz, gospod doktor? Jaz sem samo stvaren in iskren.

Kirn: Torej, bodiva stvarna! Kako naj vam pomagam? Kaj bi radi dosegli?

Krže: Česa si more želeli odvisen študent, ko je končal študije?

Kirn: Službe?

Krže: Da, gospod doktor! Ustrezajoče službe.

Kirn: In ta bi bila?

Krže: Asistentsko mesto na univerzi.

Kirn: Aha! Tako mesto bi pomenilo za vas neodvisnost...

Krže: In ravnovesje v družbenem pogledu, če dovolite, da se po svoje izrazim.

Kirn: Tega ne razumem.

Krže: Prosim! Brž ko postanem asistent, pričnem študirati za doktorat. Potem se pripravim za službo na univerzi. Temu pravim ravnovesje v družbenem pogledu.

Kirn: Še zmeraj mi ni jasno...

Krže: Mogoče se vam bodo zdeli moji pogledi smešni. Drži pa le... Nekdo, ki je na univerzi zaposlen, tehta za današnjo družbo približno toliko kakor na primer tisti, ki imajo denar. In če so zdaj taka pota mladim ljudem odprta, zakaj bi je jaz ne ubral po njih?

Kirn: Da bi imeli več teže v družbi? Čemu?

Krže: Želel bi... Mislim, da so za vas in zame važna predvsem načelna pojasnila.

Kirn: Ne pa vaš konkretni načrt, ki se skriva za njim? Razumem! Pa ostaniva pri načelnih pojasnilih! Samo to bi pripomnil, da ste kar nevaren računar.

Krže: Domišljam si, da sem zadosti sposoben. V tem primeru pa ni več mogoče govoriti o špekulaciji.

Kirn: Priznam! Stvarni ste res, neverjetno stvarni.

Krže: Kruh, ki ga služim, da se šolam, me je tega naučil.

Kirn: In kje ga služite tako grenkega?

Krže: Pri bogataših!

Kirn: Oho! Tudi revolucionarja je nekaj v vas!

Krže: Mnogo mi je na tem, da bi me razumeli. Vi ste, kakor sem slišal, bogati. Vendar vidim, da niste bogataš. Bogataš, to pomeni mišljenje, kasto, namišljene privilegije, ocenjevanje na zlati podlagi. Približno tako vsebino dajem v svojem slovarju bogatašem. To so stari časi. Bogastvo samo po sebi pa spoštujem. In prav to, mislim, izključuje revolucionarnost.

Kirn: Bogastvo pa spoštujete!

Krže: Dovolite, da se izrazim še jasneje. Ljudje moje generacije se zavedajo, da je po veliki vojni postal okvir življenja širši, kot je bil

za mladino pred nami. Gre torej za to, da najdeš sebi primeren prostor v njem. Toda prostor, ki bi bil v soglasju s povečano razsežnostjo sedanjega družbenega ustroja. To je eno. Revolucionarnost pa mi je tuja, ker pomeni za vsako delo nekaj podobnega kakor kratek stik. Tema, strmenje v temo! Revolucionarnosti brez fanatizma ni. Fanatizem pa je nasprotje pameti. In zelo udobno izživiljanje duha. Ne misliti, ne spoznavati. Samo oboževati in prisegati. Povrhu pa še slepa zavzetost, neke vrste pubertetna erotika v območju duha.

Kirn: Če sem vas torej prav razumel, vam gre za kariero. Za sodobno kariero. Videli ste v današnjih dneh odprte različne možnosti, pa ste se odločili tako, kot ste povedali. Pri tem ste pripravljeni, z delom dokazati upravičenost svojih namenov.

Krže: Takole povedano, se sliši moja misel nekam suhoparno, ampak jedro je pravo.

Kirn: Še enkrat moram reči, vaš način mi je všeč. Je nekaj v njem, kar spominja na duha naših dni. Ne vem, ali zares predstavljate generacijo ali pa ste samo zelo trezen outsider. Toda, kakor rečeno, način mi je všeč. Samo tiste vaše misli o revolucionarnosti... Ali se vam ne zde nekaj preveč splošne? Bolj s formalnih vidikov povedane? Kaj pa idejna stran?

Krže: Vidim, občutek imam, da poznate naš čas. Torej veste, kako je z idejami. Kako jih pritiska cel plaz na kogar koli. Na mladega človeka pa še toliko bolj. Verjemite mi, da me je stalo mnogo truda in mnogo bojov, preden sem se nekako znašel.

Kirn: Velika in samozavestna beseda, mladi gospod!

Krže: Znašel! To se pravi, da sem se izvlekel iz sleherne osebne prizadetosti.

Kirn: Outsider! Čistokrvni outsider!

Krže: Ideje so le sublimiran pohlep človeka. Sublimacija interesov raznih plasti družbe. Zdi se mi, da je to vsa skrivnost. In vsako družbo, včerajšnjo, današnjo ali pa jutrišnjo, vzdržujejo pač samo interesi.

Kirn: Vi imate pa svoje.

Krže: Točno, gospod doktor! Jaz imam pa svoje.

Kirn: Razodetje nečesa prav nič nenavadnega. Ampak, ko vas takole poslušam, se mi zdi, da imate za politiko skoraj več smisla kakor za znanost.

Krže: Tudi drugi so mi že to rekli.

Kirn: Zakaj se ne posvetite njej?

Krže: Saj so me že vabili. Z raznimi gospodi sem se pogovarjal. Ampak, ukvarjati se s take vrste politiko, je prav tako, kakor biti uradnik v zaprašenem arhivu. Stranke! Nič drugega niso več kakor blago

za muzej! Meni bi šlo za kaj več! Za gibanje, da se tako izrazim. Ne, ne zamerite! Taki so moji pogledi, vas pa ne bom moril z njimi.

Kirn: Kar zanimive misli ste mi povedali. In zaradi česa vam je politika tako všeč?

Krže: Ker vidi ljudi takšne, kakršni so. Toda pri nas se še ne zavedajo tega. Kvečjemu cerkev. Sicer počno skoraj isto tudi drugi, dejal bi, po umih, toda zavest jim je motna. Zato ostajajo s svojo politiko pri tleh. Pred časom sem napisal nekaj misli, za časopis, pa sem propadel. Rekli so mi, da bi moje pisanje škodovalo moralni upravičenosti stranke.

Kirn: Pa kaj ste takega napisali?

Krže: Oh, nekaj misli! Nekaj o filozofiji politike! Same splošne ugotovitve. Ker pomeni politika pač urejanje sveta, sem dejal, ne sme nobenega dobrega politika mučiti bolezen iluzij. Ali ne? Vedeti mora, kaj so ljudje in kaj so sanje in visoki cilji. Bil bi zares nezrel, če bi hotel držati v isti roki idejo in oblast. Zmeraj je tako, da pametno prikraja prvo in v polni meri poseduje drugo. In tako dalje...

Kirn: In to je vse zraslo na vašem zeljniku?

Krže: Oprostite, da sem vas dolgočasil s svojimi mislimi!

Kirn: No, petnajst minut je minilo. Toliko bi vam še dejal, da užaljen obraz ni primeren za vsako priliko.

Krže: Hvala vam za te besede! Hvala za obzirni ukor! Kakšen bedak se vam moram zdeti. Žal mi je! Resnično žal! Vendar imate prav. Vrzite me ven! Oh, to so moja leta! In življenje! Rastel sem kakor v divjini, prepuščen sam sebi, otrok brez doma...

Kirn: Dobro, dobro! Brišiva to in bodiva stvarna! Ko vložite prošnjo, mi pošljite prepis in datum, kdaj ste jo vložili. Priložite še kratko pojasnilo, da se bom spomnil. Poskusil bom kaj doseči za vas.

Krže: Gospod doktor! Saj ne morem... Sram me je! Hvala!

Kirn: Pozneje, pozneje! Da! Na svidenje!

Kirn (se sprehodi po sobi, potem pozvoni).

V.n.: Prinesel sem, kakor ste naročili. Prosim, izvolite pogledati! Mogoče kaj ni v redu.

Kirn: Kar dobro je! Tamle, na malo mizico postavite! Pozna se, da imate okus.

V.n.: Okus! Imenitno! Zmeraj poveste kaj takega, da človeku sapo zapre. Žebelj na glavo! Okus! Kdo drug bi rekel kar koli. Da vem, kaj je treba. Ali pa: zanesljiva postrežba. Kaj podobnega. Vi pa: okus! In človek nehoti začuti svojo vrednost. Veste, tisto vrednost izven službe.

Kirn: Saj tako je bilo mišljeno.

V. n.: Hvala! Torej vse v redu? Da, še tole sem hotel. Če želite, povem zdolaj vratarju, da za primer, kakršen je bil poprej, če bi vas kdo spet hotel nadlegovati... naj reče, da vas ni ali da nikogar ne sprejmete.

Kirn: Ne, ne! Treba se je pogovoriti z ljudmi.

V. n.: Malo je takih. Verjemite mi! Malo takih. Dandanes se mi sploh zdi... Pred vojno je bilo drugače. Bila so čista, jasna znamenja, po katerih sem vedel, kdo je gospod in kdo ni. Zdaj je pa vse narobe. Vse na glavi. Zdaj se mi včasih zdi, da gospodov sploh ni več.

Kirn: Povejte mi odkritosrčno! Imate navado prisluškovati?

V. n.: Zakaj me žalite, gospod doktor?

Kirn: Že dobro! Presenetili ste me pač. Tak opazovalec sveta!

V. n.: Skušnje! Verjemite mi, dolgoletne skušnje! Moji tovariši v službi sodijo vsakogar po napitnini. Zame pa je napitnina goljufivo merilo. Napitnino da lahko vsak mešetar. Jaz na primer pazim na nekaj čisto drugega. Ne na koliko! To se pravi, nikakor ne predvsem na koliko. Odločilno je, kako mi kdo kaj da. To mi pove, koga imam pred seboj. Dandanes pa je, kakor sem rekel, vse nekam na glavi. Obleka, židane srajce, zlate ure — vse skupaj nič. Gospoda je treba iskati drugod. Tistega redkega, ki zasluži ime gospod. Da! Torej je vse v redu? Grem. Oprostite, da sem vas malo... saj se tako redko primeri...

Kirn: Grem kar z vami.

(Prizorišče ostane nekaj časa prazno.)

Kirn: Prosim! Hotel sem vam prihraniti neprijetno pot. Da bi sami po stopnicah...

Punčka: In če bi ne bila točna?

Kirn: Počakal bi.

Punčka: Če bi sploh ne prišla?

Kirn: Verjel sem vam. In zaupal sem.

Punčka: Rekla sem, da bom prišla in sem prišla.

Kirn: Sedite vendar!

Punčka: ... čeprav je vse skupaj strašno smešno.

Kirn: Vse skupaj?

Punčka: Da sem zadnjič govorila z vami. Da sem zdaj tu. Vse skupaj!

Kirn: In še jaz?

Punčka: Tudi! Zaradi tega, ker si mislite... Saj vem, kaj si mislite. In kaj ste si mislili ves čas. Že takrat, ko ste se sprehajali po promenadi. Ko ste potem prišli v Tivoli. In ko ste z avtom obstali pred

slaščičarno. Na obrazu se vam je poznalo, kako ste sami s seboj zadovoljni. Kako ste sami sebi všeč.

Kirn: Zaradi same ljube smešnosti ste si torej privoščili poredno spogledovanje? In zaradi iste smešnosti ste naposled dovolili neznanemu človeku, da se vam približa? Sijajno! Kadar pogrinja ženska s takimile besedami svoja nenavadna dejanja, mi razodeva z njimi neko svojo razveseljivo lastnost. Da je namreč pametna. Torej mi prav gotovo ne boste šteli v zlo, če vam povem, da vam vsega tistega o smešnosti prav nič ne verjamem.

Punčka: Menda si vendar ne domišljate...

Kirn: ... da?

Punčka: Že vidim, da si! Ne zamerite! Moram se smejati. Tudi sama sebi.

Kirn: Kar smejte se! Odkar ste prišli, počnete samo to, kar stopnjuje vašo privlačnost. No, saj ne trdim, da namenoma. Ravnate se pač po svoji naravi. Ženski nameni imajo zmeraj zavezane oči.

Punčka: S tem dajete svojim slabo spričevalo.

Kirn: Gospodična... oh, saj niti ne vem...

Punčka: Doma mi pravijo punčka.

Kirn: Punčka! Zame skoraj neuporabljivo ime! Torej gospodična, nobenih razodetij nimam v mislih. Ampak jaz nisem trubadur. Ne take ne drugačne vrste. In tudi tega ne počnem, da bi se skril v tej vlogi primerno preobleko. To se pravi, da je treba vzeti tako, kakor je rečeno, če trdim... če trdim na primer, kako se še natančno spominjam najinega prvega srečanja. Bilo je lani. Seveda, mogoče je, kakor pravite vi... tisto o smešnem. Konec konca smo smešni vsi ljudje. V tem imate prav! Predstavljam si, če bi bil bog in bi gledal tole beganje, prerivanje in pehanje pod seboj, to krčevito otepanje ljudi na niti las širokem pasu, na filmu brezkončnosti, prepričan sem, da bi se na ves glas hahljaj. In moja večnost bi bila neverjetno zabavna. Zato se mi zares ne zdi nič čudnega, če sem v vaših očeh tudi sam smešen. Vendar me to ne vznemirja. Saj priča samo o vašem zdravem in veselem temperamentu. In o razbremenjeni samozavesti. O lastnostih, ki naju samo zbližujejo.

Punčka: Zdaj pa menda že lahko odidem.

Kirn: Kako? Zakaj?

Punčka: Obljubila sem, da bom prišla, in sem obljubo izpolnila. Celo posedela sem pri vas. Zdaj pa moram domov.

Kirn: Domov? Če želite... ne bom vas zadrževal. Nisem trubadur pa tudi ne nasilnik. Nič mi tako povsem ne ohromi volje, na zunaj in na znotraj, kakor strah.

Punčka: Strah?

Kirn: Kadar vidim, da sem ga v nekom prebudil. Ne, ne, samo tega ne! Nisem se pa nadejal, da ga bom videl v tehle vaših očeh.

Punčka: Prav nič me ni strah!

Kirn: Kakšen obraz! Zdaj bi vam tudi jaz lahko rekel punčka.

Punčka: Da se bojim? Vas?

Kirn: Nezaslišano ste lepi!

Punčka: Obvezen začetek za take primere?

Kirn: Rad bi vam samo pojasnil. Lepota je nož, ki je nabrušen na dve strani. Nevaren je vam in meni.

Punčka: Gotovo ste zdaj prepričani, da me je vaš poklon globoko pretresel.

Kirn: Ponavljam, pametno dekle!

Punčka: Toliko že, da se lahko odkrito pogovarjam. Začeli ste o strahu, o lepoti... Kaj veste vi o meni? Prav gotovo ste si obetali nekakšne avanture... Vedela sem za to vašo skrito misel. Pa me ni prav nič prestrašila.

Kirn: Kaj vem o vas? Natanko to, kar mi vaše besede razodevajo. Nisem trdil kar tjavdan, da ste pametno dekle. Naš čas je čas razumnih mladih ljudi. Romantične sanjarije, prenapeta čustvovanja — to je minilo. Dandanes ni za mladega človeka nič zastrtega več, ne v neumne pravljice odetega. Takšno moderno dekle ste se mi zazdeli, ko sem vas prvič videl. Dekle brez sentimentalnosti in tudi brez presodkov. In to je tisto, kar imam rad. Torej vidite, da vaš domislek o avanturi ne drži.

Punčka: In vendar drži!

Kirn: Da sem se zmotil in niste takšni, kakor sem mislil? Vi pa v copatah stare matere? Mogoče celo s škapulirjem okrog vrata!

Punčka: Škapulirji so lahko take ali drugačne vrste.

Kirn: Zares se mi zdi škoda! Takšna klavrna zmota!

Punčka: Saj ne razumete, da mi je vseeno, ali ste se zmotili ali ne. Prišla sem sem, toda tega, zakaj sem prišla, vam ne povem. To je moja skrivnost. Mogoče tudi moja neumna napaka. Pravzaprav ne... Ni res! Ne bojim se povedati, da sem hotela priti. Hotela sem videti... ne vas, pač pa sebe. Ne bom vam izdala pravih razlogov. Če ste se pa vi zmotili, ste pa zmote sami krivi.

Kirn: Dajte, povejte še kaj! Priznavam, da mi postajate zares nevarni.

Punčka: Ni treba... zares ni treba zame takih besed!

Kirn: Govorite kakor otroci! Kaj bi pa bilo, če bi se iznenada izprevrgel v nasilnika?

Punčka: Tega ne boste storili.

Kirn: Res?

Punčka: Zanašam se na vaš okus, da mi ne boste hoteli dokazovati, koliko ste močnejši od mene.

Kirn: Pa če bi kljub temu okusu...

Punčka: Skočim sem dol!

Kirn: No, položiva karte! Ne morem si misliti, da bi ne vedeli, kaj pomeni, če pride ženska, če pride dekle k moškemu na obisk, kakor ste vi prišli k meni.

Punčka: Kot moderno dekle, kakor pravite, da sem, bi morala vendar vedeti, kajne? Vedeti, čemu prihajajo dekleta sama v moška stanovanja. Dekleta brez predsodkov! Ali ne čutite, kako ste sami polni predsodkov?

Kirn: Kakšnih neki?

Punčka: Tistih, ki se primejo ljudi zaradi navad.

Kirn: Mogoče boste kdaj študirali filozofijo. Takrat vam bodo takšne »globoke« misli koristile.

Punčka: Saj mi že danes.

Kirn: Poslušajte! Začeli ste igro, ne da bi vedeli, zakaj?

Punčka: Igro? Z vami?

Kirn: Ne smejte se!

(Iz predsobe se sliši govorjenje, nato se pojavi na vratih *Ivan Svetina*. Govori nekemu za seboj.)

Svetina: Hvala! Kakor ste mi bili sporočili! Hvala!

Kirn: Oprostite! Čemu vdirate sem? Skozi neprava vrata!

Svetina: Kar prav sem prišel.

Punčka: Papa!

Svetina: Da, papa! Naj sedem! Ti pa pojdi domov!

Punčka: Naj ti povem, papa!

Svetina: Domov! Domov, sem rekel. Da! Tako! (*Punčka* odide.)

Kirn: Razumeli boste...

Svetina: Nisem več za stopnice. Seveda vam razložim. Saj je čisto preprosto. Moja, no ja, moja hči je, kakor ste slišali.

Kirn: Kljub temu je tole vaše ravnanje... oprostite... nekam grobo. In kmečko se mi zdi.

Svetina: Nič se ne razburjajte! Torej kmečko, pravite? Že mogoče! Jaz sem navaden človek. To je res! Vendar ne pomnim, da bi kdajkoli koga potreboval, ki bi mi brisal nos.

Kirn: Nikar ne zahtevajte od mene navdušenja za neslane šale.

Svetina: Razen tega sem previden človek. Takole punče... danes je s takimile križ. Ne veš, kje hodi, na kaj misli, ne koga si izbira za družbo. Živi po svoji glavi, ker se ji zdi to neznansko imenitno. Jaz se

pa škandalov bojim. Zato sem najel človeka, da je včasih pogledal za njo, kaj uganja. Saj veste, med ljudmi se vse lahko pripeti. Poglavitno je, da moreš za časa kaj ukreniti. Pa je danes pozvonil telefon in sem prišel.

Kirn: Odločno odklanjam namigavanje o škandalih.

Svetina: Nič ne rečem! Povedal sem vam že, da nič ne vem. Samo previden sem. Vas pa sploh ne poznam. Sicer je pa tale najin pomenek brez prave soli. Svoje sem opravil, kar naravnost in brez namigavanja. O drugih zadevah, kot je na primer spodobnost in tako dalje, o tem premišljuje pa vi, če se vam zdi potrebno.

Kirn: Tudi jaz ne vem, kdo mi vsiljuje te v papir zavite pridige.

Svetina: Oh, jaz! Jaz sem Ivan Svetina.

Kirn: Svetina? To srečanje sem si drugače predstavljal.

Svetina: Kakšno srečanje?

Kirn: Moje ime je doktor Bruno Kirn.

Svetina: Kirn? Glejte, glejte! Doktor Kirn!

(Zavesa.)

FRAGMENT O FERDU KOZAKU

Bojan Štih

Desetletja, v katerih je Ferdo Kozak deloval kot pisatelj, dramatik, publicist, urednik in javni delavec, so danes kljub svoji majhni zgodovinski in časovni odmaknjenosti še razmeroma malo raziskana in tudi nezadovoljivo kritično razčlenjena. Kulturno in literarno dogajanje in snovanje med dvema vojnama sta za zdaj veliko globlje in impresivneje zapisana v spominu in ustnem izročilu samih protagonistov kot pa v literarnozgodovinskih, estetskih in idejnih analizah tega časa. Maloštevilni orisi, ki z njimi razpolagamo, so se neredko izognili glavnim kulturnopolitičnim in umetnostnim problemom te dobe ali pa so zaradi praktičnih in celo trenutnih, dnevnih ozirov in pogledov te probleme le površno obdelali. Ena izmed poglavitnih nalog našega časa je, da si do teh problemov čimprej izoblikujemo skrbno pretehtan in tudi pravičen kritični odnos. Zakaj načelna razjasnitev glavnih posebnosti in značilnosti razvoja naše literature in kulture po prvi svetovni vojni nam bo pomagala točneje in pravičneje odgovoriti na razna vprašanja, ki jih zastavlja razvoj naše literature po osvoboditvi. Z analizo in vrednotenjem dela posameznih ustvarjalnih oseb-